

פתיחת מקרר בשבת

מור"ר הרב יעקב אריאל שליט"א*

שאלה: במשפחה מסוימת יש חלוקת תפקידים. תפקידו של הבעל הוא לנתק את הנורה החשמלית במקרר לפני שבת. בשבת אחת שכח הבעל לנתק את הנורה ובאמצע התפילה נזכר בכך. חששו הוא שאשתו תפתח את המקרר, מתוך הנחה שהנורה כבויה, והנורה תידלק. האם עליו להפסיק את תפילתו, לסגור לביתו ולהזהיר את אשתו שלא תפתח את המקרר ותעבור על חילול שבת?

חובת הפרשה מאיסור במתעסק

בגמרא בשבת נאמר:

נתכוין להגביה את התלוש וחתך את המחובר – פטור. לחתוך את התלוש וחתך את המחובר – רבא אמר פטור, ואביי אמר חייב. רבא אמר פטור, דהא לא נתכוון לחתיכה דאיסורא. אביי אמר חייב, דהא קמכוין לחתיכה בעלמא.

האשה הפותחת את המקרר מתוך הנחה שהוא כבוי ונמצא שהיא מדליקה אותו, דומה לנתכוון לחתוך את התלוש וחתך את המחובר, שלאביי חייב ולרבא פטור – והלכה כרבא. נמצא שהיא מתעסקת, ומתעסק פטור.

מחלוקת דומה מצינו שם בגמרא:

כסבור רה"י ונמצא רה"ר – רבא אמר פטור, ואביי אמר חייב. רבא אמר פטור, דהא לא נתכוון לזריקה דאיסורא. ואביי אמר חייב, דהא נתכוון לזריקה בעלמא.

ונידון דידן דומה לסבור שהוא רה"י ונמצא רה"ר, שהרי האשה סוברת שהמקרר כבוי ונמצא דלוק.

* הדברים נכתבו על-ידי הרב, על-פי שיעור שנתן הרב בישיבה באלול ה'תשנ"ח.

דעת הגאון ר' עקיבא איגרי¹, שמתעסק, אע"פ שהוא פטור, בכל זאת עובר עבירה וצריך למנועו מעבירה זו. ולכן מי שרואה את עבדו רוצה לקצור תבואה ממחובר, והעבד סבור שהיא תלושה, והרב יודע שהיא מחוברת, אם נניח שמתעסק הוא שגגת עבירה, על הרב למנוע את העבד מלחתוך את התבואה. עי"ש.

אך לדעת המקור חיים² מתעסק אינו נחשב כשגגת עבירה כלל. ולדעתו אין על הרב למנוע את העבד מלחתוך את התבואה כי הוא מתעסק ואינו שוגג.

נמצא אפוא ששאלתנו תלויה במחלוקת הגרעק"א והמקו"ח. לדעת הגרעק"א על הבעל להפסיק את תפילתו ולמנוע את אשתו מלעבור על חילול שבת, ולדעת המקו"ח אין הבעל מחויב למנוע את אשתו מלפתוח את המקרר, כי אין כאן שגגת עבירה אלא מתעסק בלבד, ומתעסק אינו עבירה כלל.

מלאכת מחשבת במתעסק

אלא שהגרעק"א חילק שם בין מתעסק של כל התורה כולה, שנשמעט מ"אשר חטא בה" – פרט למתעסק³, לבין מתעסק שאין בו מלאכת מחשבת, שאינה מלאכה כלל. במתעסק הראשון יש שגגת עבירה, ובמתעסק השני אין עבירה כלל. והוכיח זאת מהגמרא בבבא קמא:

אמר רבה היתה אבן מונחת לו בחיקו ולא הכיר בה, ועמד ונפלה – לענין שבת מלאכת מחשבת אסרה תורה. בבא קמא כו ע"ב

והקשה הגרעק"א – למה נקט רבה את סיבת הפטור מטעם מלאכת מחשבת, ולא מטעם מתעסק? ומכאן הוכיח, שבמקרה של האבן אין כאן מתעסק רגיל, שהתכוון לעשות דבר מסוים משום שסבור שהוא מותר ונמצא שהיה אסור, שבמקרה זה נעשתה מחשבתו, שכן רצה לפעול את הפעולה שפעל, ופטורו הוא משום מתעסק של כל התורה כולה, שיש בו שגגת עבירה. אך באבן שלא הכיר בה כלל, לא נעשתה כלל מחשבתו, שהרי לא ידע על קיומה, ואין זה מתעסק של כל התורה כולה, אלא העדר מחשבה מעיקרא, ואין כאן מלאכת מחשבת כלל, ואין בכך שום איסור.

יש לעיין, לאיזה מן המקרים דומה המקרה שלפנינו?

ישנם שני מצבים אפשריים:

מצב א' – בו הבעל צריך לסובב את הנורה שלא תידלק, והוא שכח ולא עשה כן. האשה שעלולה לפתוח את המקרר סבורה שהנורה אינה מחוברת לבית המנורה ולא תידלק, ולהפתעתה היא כן תידלק.

1. שו"ת רעק"א סי' ח

2. סי' תלא

3. כרייתות יט ע"א

מצב ב' – בו הבעל צריך להבריג או להלביש על המתג המדליק את הנורה כיסוי המונע את המתג מלהגיב לפתיחת הדלת, וכך הנורה נשארת כבויה כל השבת, והוא שכח ולא הבריג את הכיסוי על המתג. ההבדל שבין מקרה זה לקודמו הוא, שכאן האישה סבורה שהמתג מוברג ולא תיעשה שום פעולה, ולהפתעתה יתברר לה שאינו מוברג, והיא מפעילה אותו במו ידיה בפתיחתה את הדלת. ואילו במקרה הראשון האשה סבורה שעל-ידי פתיחת המקרר תיעשה פעולה מותרת, כיוון שהנורה מוברגת.

נראה לכאורה שההבדל בין שני המצבים הוא ההבדל בין מתעסק בכל התורה כולה, שעובר בשגגה, לבין מתעסק במלאכת מחשבת, שאינו עושה מלאכה כלל.

המקרה הראשון, שהנוהג הוא לסובב את הנורה ולשחרר אותה מבית המנורה, דומה לחותך את התלוש ונמצא מחובר. מחשבתו נעשתה, הוא תלש את מה שרצה לתלוש, כלומר, נעשה המעשה שהוא רצה לעשות, אלא שהוא היה סבור שמעשה זה אין בו מלאכה, כי חשב לתומו שמדובר בתלוש, ונעשתה מלאכה כיוון שהדבר היה מחובר. ואף כאן האשה מתכוונת לפתוח את דלת המקרר מתוך הנחה, שאמנם המנגנון המדליק את הנורה יפעל כרגיל, אלא שהנורה תהיה משוחררת ולכן המנגנון לא יגרום לשום תוצאה, והמלאכה לא תיעשה. ובטעות הנורה שנשארה מחוברת תידלק בכל זאת. במקרה זה נחלקו רבא ואביי בגמרא בשבת⁴, אביי מחייב ורבא פוטר – והלכה כרבא.

המקרה השני, שהנוהג הוא להבריג או לכסות את המנגנון, דומה להגביה את התלוש ונמצא מחובר. הוא לא התכוון למעשה כלל ולא נעשתה מחשבתו כלל. ואף כאן האשה מתכוונת לפתוח את המקרר מתוך הנחה שהמנגנון המשבית את הנורה אכן הופעל, ומכיוון שלא הושבת היא עלולה להפעילו בטעות. במקרה זה גם אביי מודה שהוא פטור.

השאלה היא רק האם פטור זה הוא משום מתעסק של כל התורה כולה, שיש בו איסור מסוים, או שהוא מתעסק במלאכת שבת ואין כאן מלאכת מחשבת כלל, ואם-כן לא נעשתה שום עבירה?

במקרה הראשון, שנתכוון לחתוך את התלוש ונמצא מחובר, הוא פטור מדין מתעסק של כל התורה כולה, וכמו שכתבו התוס' שם⁵. ולדעתם, נתכוון לחתוך מחובר זה וחתך מחובר אחר, פטור משום מלאכת מחשבת, משום שלא נעשתה מחשבתו. ואם כן, צריך עיון מהי דעתם במקרה השני, שנתכוון להגביה את התלוש ונמצא מחובר, האם יש לדמותו למקרה הראשון, ופטורו רק מדין מתעסק של כל התורה כולה, או שיש לדמותו למקרה השני, שפטורו מדין מלאכת מחשבת ולא נעשתה מחשבתו, שהרי במידה מסוימת נעשתה מחשבתו והמעשה נעשה באותו חפץ שבו רצה שייעשה, אלא שהוא היה סבור שהחפץ תלוש והוא

4. עב ע"א

5. שבת עב ע"ב ד"ה נתכוין

לא נתכוון לתלשו כלל אלא להגביהו, ונמצא מחובר, ובכל זאת נעשה פה משהו שונה ממה שחשב לעשות, וצ"ע.

גדרי פסיק רישיה דלא ניחא ליה

הגאון ר' שלמה זלמן אוירבך זצ"ל⁶ דן בשאלה זו, האם הפותח דלת של מקרר בשבת, מתוך הנחה שהנורה כבויה, נחשב מתעסק או לא. הספק שם הוא האם דינו כפסיק רישיה דלא ניחא ליה? או שמא כיוון שכך בנוי המקרר, שכל פעם שיפתחו את הדלת תידלק הנורה, זו דרכו, ואין כאן פסיק רישיה אלא מתעסק? ולענ"ד במקום שנוהגים בכל שבת לכבות את הנורה, אי-אפשר לומר שזהו דרכו של המקרר. אדרבה, הפותח סבור שהנורה אינה מוברגת, ורק מי שידע שהנורה מוברגת יודע שפתיחת הדלת עלולה להדליק את הנורה, ואם-כן פתיחת הדלת הינה פסיק רישיה.

אלא שהנחתו של הגרשז"א שהפסיק רישיה הוא לא ניחא ליה צריכה עיון, שהרי בדרך כלל ניחא ליה שהנורה תידלק כדי שיוכל לראות את תכולת המקרר, ורק משום ששבת היום לא ניחא ליה שתידלק. והדבר דומה למה שכתבו התוספות⁷, שהקשו, מדוע אם עלה זכר על פרה אדומה פסלה, הרי ודאי לא ניחא ליה שתיפסל פרה אדומה שדמיה יקרים? ותירצו, שמכיוון שאם הייתה הפרה כשרה היה ניחא ליה בכך שעלה עליה זכר, מקרי ניחא ליה. ואף כאן יש לומר, שכיוון שאלמלא השבת היה ניחא ליה בהדלקת הנורה, אי-אפשר לומר שבגלל השבת לא ניחא ליה.

מסקנה

יש כאן לכאורה ספק ספיקא: ספק אם זהו מתעסק של כל התורה כולה או של שבת. ואת"ל שהוא ספק של כל התורה, ספק אם הלכה כהגרעק"א או כהגמקו"ח. ואת"ל שהלכה כהגרעק"א ספק אם זהו פסיק רישיה דלא ניחא ליה. ומכיוון שיש כאן כל-כך הרבה ספקות אולי היה מקום להקל.

מאידך, הדעת נוטה להכריע בספקות: הגרעק"א מביא ראיה לדבריו, המקו"ח לא. הגרשז"א נוטה לומר שאין כאן פסיק רישיה כלל. ואנחנו הבאנו ראיה שזהו פסיק רישיה דניחא ליה.

לכן נלענ"ד שמן הראוי שהבעל יפסיק את תפילתו ויזהיר את אשתו לבל תפתח את המקרר.

6. מנחת שלמה עמ' תקמט

7. בכא בתרא ל ע"א ד"ה אף